

Innspill til Voldtektsutvalget fra politiets Støttesentrene for kriminalitetsutsatte

I anledning Voldtektsutvalget sin utredning for forebygging av voldtekt, straffeforfølgning i voldtektssaker og oppfølging av utsatte for voldtekt ønsker politiets Støttesentrene for kriminalitetsutsatte å komme med innspill basert på vår erfaring.

1. Kort innføring i Politiets støttesenter for kriminalitetsutsatte (SKU)

– et viktig tilbud til utsatte for voldtekt

Politiet har en egen tjeneste som tilbyr psykososial støtte til utsatte av integritetskrenkende kriminalitet. Mennesker utsatt for seksuallovbrudd med voldtekt og seksuelle overgrep er handlinger som vi ofte gir veiledning og hjelp til. Støttesentrenes formål er å redusere skadevirkninger av integritetskrenkende kriminalitet og bidra til å forhindre gjentatt utsatthet. Hvert politidistrikt har etablert et SKU – 12 til sammen fordelt på hele Norge.

I følge mandatet jobber vi blant annet med at flere velger å anmelde voldtekt samt at flere står gjennom hele prosessen fra anmeldelse til avgjort sak. Støtten som vi tilbyr er basert på sosialfaglig teori og metode. I avgrensning til andre sosialfaglige tilbud til utsatte for voldtekt ligger vår styrke i å være integrert i det politiare arbeid og at alle ansatte på SKU har høy kompetanse innenfor straffesaksprosessen og andre politiare tiltak. Informasjonen som SKU gir til de utsatte skiller seg derfor ut og anses som en viktig støtte for at en utsatt kan få mer kontroll og oversikt over det som skjer med straffesaken i politiet – helt fra før anmeldelsen, gjennom avhørssituasjon, under etterforskningen fram til saken blir avgjort enten via henleggelse eller rettssak. SKU er ofte en viktig støtte for den utsatte over en lang og svært krevende periode. Vårt mål er at den utsatte skal komme seg raskt tilbake til det livet personen hadde før hendelsen for å forhindre at han/hun ikke faller utenfor samfunnet. Blir det i kontakten med den utsatte tydelig at en har behov for tjenester fra andre instanser som statlig, kommunal, frivillig m.m., bistår vi slik at den utsatte kan komme i kontakt med relevante instanser.

Bistandsadvokaten ivareta den voldtattes interesser, og vil være der for den utsatte under etterforskningen av saken og gjennom en eventuell rettssak. Advokaten vil også sørge for at den utsatte får den informasjonen den trenger, og innsyn i de saksdokumentene som ønskes, samt være med i avhør. SKU sitt tilbud dekker andre behov enn bistandsadvokaten. Det vi bidrar med i tillegg er f.eks. psykososial støtte gjennom straffesakskjeden, informasjon om normalreaksjoner, erstatningskrav, henvisning videre til andre hjelpeinstanser m.m.

2. Utvalgte utfordringer fra SKU sitt perspektiv

2.1 Ikke anmelde og stå gjennom straffesaksprosessen

Mandatet til SKU står i sammenheng med at det fortsatt er et høyt antall utsatte for voldtekt som velger å ikke anmelde.

Grunner for det er mangfoldige og kompliserte:

- Mistillit til rettssystemet da mange utsatte har via media eller andre hørt og erfart at mange anmeldelser resulterer i henleggelse og fører ikke fram til straff. I snitt over 60% av alle anmeldte voldtekter henlegges
- Definisjon av hva er en voldtekt og høye beviskrav til å bevise at det har skjedd en voldtekt etter lovens definisjon.
- Det er flere av de utsatte som opplever at de ikke har mulighet for å motsette seg voldtekten enten fordi de er handlingslammet, har sovnet eller er for beruset, ruset til å motsette seg handlingen.
- Flere føler seg ikke trodd under avhøret, de opplever spørsmålene som konfronterende og vanskelige å svare på. De føler at politiet ikke tar de på alvor når saken blir henlagt og de har en opplevelse av at forklaringen til utøver har med verdi enn deres.
- De har sterk skyldfølelse for ikke å avverge situasjonen og at de skulle ha visst bedre
- Skamfølelse fordi
 - det å anmelde en voldtekt betyr at den utsatte må snakke om voldtekten
 - at andre tenker om den utsatte som "svak", "stakkarslig" eller "at den fortjente det"
 - at den har anmeldt så sent, ofte går det mange år før den utsatte tar kontakt med politiet
- Det er store emosjonelle kostnader forbundet med å gå gjennom en straffesaksprosess som vil påvirke den utsattes liv i en lang periode. Mange utsatte stiller spørsmål om det er verd å gå i gjennom dette og om saken henlegges opplever de et nytt nederlag og ofte har de en ny tung periode psykisk.

følgende tiltak:

- Økt nasjonalt fokus på temaet voldtekt med informasjon, holdningsendringer og kunnskaper som kan nå ut til befolkningen. Nasjonale kampanjer, handlingsplaner
- Gjennomgang av straffeloven ved voldtektsærlig i forhold til beviskrav og straffeutmåling
- Økt kunnskap og opplæring i temaet til alle utdanningsinstitusjoner og faginstanser
- Tidsperspektiv straffesak, politiet som jobber med voldtektssaker (etterforskere, påtale m. f.) har nok handlingsrom gjennom stillinger og kompetanse for å sikre en god og effektiv straffesaksprosess. Dette for å sikre at den utsatte ikke opplever en nødvendig lang belastning på grunn av en pågående etterforskning og påtaleavgjørelse som strekker ut i tid.
- Mer fenomenkunnskaper til aktører i rettssystemet.

Vi ønsker nå kort å beskrive SKU sitt tilbud til alle som vurderer å anmelde voldtekt til politiet. SKU kan bruke opptil flere samtaler med den utsatte for å gi informasjon og veiledning slik at den utsatte kan ta et trygt og godt informert valg rundt anmeldelse. SKU har

et mål om å bli involvert tidligst mulig i voldtektssaker – enten ved at den utsatte tar kontakt selv, at eksterne samarbeidspartnere involverer oss eller politiet internt henviser utsatte til oss.

Det å kunne gi støttesamtaler før avhøret har vist seg i mange tilfeller som et viktig bidrag til at den utsatte føler seg tryggere og bedre forberedt på det som skjer i avhøret og etter avhøret. SKU kan informere om hva som vil skje i avhøret og informerer også om retten til bistandsadvokat som den utsatte kan ta med i avhøret (i tillegg til annen støtteperson om det er ønsket).

Samtalene i forkant av en anmeldelse dreier seg også om de ulike mulige utfallene til selve straffesaken - henleggelse eller rettssak. SKU forklarer hva det vil bety å etterforske og vi drøfter i lag med den utsatte hva slags konsekvenser utfallene kan ha for den utsattes liv – både kort- og langsiktig.

Videre er vi tydelig på at vi kan være en støtte gjennom hele prosessen slik at den utsatte ikke står alene i denne prosessen. Vi kan gi utsatte vitnestøtte i en eventuell rettssak.

I samtalene får den utsatte informasjon om normale traumereaksjoner og konsekvenser dette kan gi i etterkant av en voldtekt, med mål om stabilisering av den utsatte. Oppfølgingen hos SKU har fokus på mestringsopplevelser og er handlingsorientert.

Dette ser vi er medvirkende til at flere mestrer både avhør og vitneforklaringer i retten på en god måte. En utsatt som er godt forberedt har bedre forutsetninger til å mestre en krevende avhørssituasjon og samtidig vil et godt gjennomført avhør styrke etterforskernes videre arbeid ved at relevant informasjon kommer fram allerede i første avhør med den utsatte.

Vi har fokus på å tilby samtale til den utsatte etter at saken er avgjort. Er saken henlagt drøfter vi ofte med den utsatte hva som er grunnen for henleggelsen og vektlegger at det ikke betyr at politiet ikke tror på den utsatte, men at det er knyttet til straffelovens bestemmelser. Det er av betydning at den utsatte får en grundig gjennomgang av hvorfor saken henlegges slik at de kan få en forståelse for bakgrunnen for avgjørelsen. For mange utsatte er det viktig at de har sagt ifra til politiet, at ansvaret og skylden er plassert på rett plass, hos utøveren og at de på den måten kan lettere gå videre i livet. Mange utsatte synes det er verdifullt å få vite at selv om en sak er henlagt, kan den være med å gi dom ved en eventuelt ny anmeldelse fra en annen person.

Vi ser derfor følgende forebyggende effekter hos en utsatt som velger å anmelde og kommer i kontakt med SKU:

- Anmeldelse kan føre til at utøveren ikke utsetter andre for voldtekt ved å bli konfrontert med anmeldelsen og evt. straffet for det
- Utsattes kontakt med SKU gjennom hele straffesaksprosessen fremmer opplevelsen av å bli trodd
- Utsattes refleksjoner rundt voldtekten, egne reaksjoner samt opplevelse av mestring og kontroll kan bidra til forebygging av ny utsatthet
- Anmeldelse kan bidra til å endre oppfatningen om at overgrep ikke får konsekvenser, og løsningen må være at alle overgrep får konsekvenser, om ikke nødvendigvis straff

2.2. Unge utsatte

Vi har gjennom arbeidet erfart at forekomsten av voldtekt blant unge under 23 år er høy. Noen felles kjennetegn hos unge utsatte er:

- Lite kunnskap om hva som er straffbart/ikke straffbart (hva er samtykke-sex, hvordan spørre om samtykke og hvordan gi samtykke?),
- Lite kunnskap om hva som er normalt i en relasjon til en kjærest, hva kan en kjæreste forvente i forhold til sex/samleie;
- Gjerningspersonen og den unge utsatte kjenner hverandre fra før og har ofte et felles sosialt eller geografisk miljø som fører til at de ofte kan møtes etter voldtekten (skole, vennekrets, fritidsarenaer)
- Mange unge utsatte venter med anmeldelsen til den har fått større geografisk avstand til gjerningspersonen (flytte for å studere/jobbe),
- "Snitcher-kultur" blant unge som forholder seg mest til jevnaldrende enn til voksne, dette gjør det vanskelig å si ifra eller be om hjelp fra voksne/andre tillitspersoner;
- Utenforskap hvor den utsatte er redd for å bli ekskludert fra gruppa/miljøet fordi den anses som "snitcher"
- Redd for å bli utsatt for rykter og at andre definerer hva som er sant og hvem som snakker sant,
- Usikkerhet hos den utsatte om den kan/burde anmelde voldtekten når det er involvert rus i hendelsen, da den utsatte er redd for at den selv kan bli mistenkt/etterforsket for noe kriminelt (mange voldtekter hos unge er relatert til fest og rus),
- Forsterkende faktor: voldtekt er filmet og er blitt lagt ut på sosiale medier

SKU er et tilbud fortrinnsvis til personer over 16 år og har dermed kontakt med unge mennesker som er utsatt for voldtekt. Avhengig av alderen skjer oppfølgingen av den utsatte i samarbeid med foreldre og gjerne i lag med andre instanser som helsesykepleier, skoleansatte, ansatte på SMISO/NOK for å forhindre at den utsatte ikke står alene i denne prosessen.

SKU har fokus på elev og studentgrupper med hensyn til samarbeid med relevante instanser som rådgivere, minoritetsrådgivere, elevråd, studentrådgivning, helsestasjoner for ungdom m.m. som jobber både forebyggende og følger opp unge utsatte.

Følgende forebyggende tiltak:

Informasjon og kunnskap til unge om hva en voldtekt/et overgrep er: en helhetligplan som inkluderer barn fra barnehagealder, barne- og ungdomsskolen og over i videregående skolen, med fokus på informasjon om kropp og egne grenser, normalutvikling. Seksualundervisning og fokus på seksuelle handlinger/overgrep. Fokus på samtykke-sex, hva er samtykke, hvordan gis det og grensesetting: hvor går min grense og hvordan formidler jeg det

Noen konkrete forslag til tiltak:

- Mer informasjon og kunnskap om overgrep ut til målgruppa slik at det er gitt økt handlingskompetanse for hva en kan gjøre hvis en er utsatt eller kjenner noen som er utsatt, informasjon om Overgrepsmottak, Støttesenter for kriminalitetsutsatte, politi, NOK sentrene m. flere.

- Økt bevissthet til unge mennesker, lærere, sosiallærere, helsesykepleiere på ungdomsskole, videregående skole om negative konsekvenser av "snitcher-kulturen" med trusler og utenforskap
- Informasjon til unge mennesker om straffbarheten ved å begå overgrep eller seksuelle handlinger, i tillegg gi kunnskap om de straffbare konsekvensene av å filme overgrep/voldtekter og deling av dette på sosiale medier,
- Økt bruk av gjenopprettende prosesser gjennom Konfliktrådet for å sikre at den utsatte og utøveren kan møtes i felles miljøer/arenaer på en trygg og forutsigbar måte. Viktig at det er ut fra den utsatte ønsker å delta i konfliktrådet
- Økt fokus på positiv seksualitet: (ikke bare i en risikokontekst) gjøre de unge trygge på egen seksualitet og grenser slik at de kan lettere forstå og si ifra når de blir utsatt for overgrep.
- Nettovergrep/voldtekt – krever annen forebygging. kampanjer og informasjonsdeling på sosiale medier vil kunnskapsnivået og bevisstheten rundt temaet øke

3. Tiltak for akutte- og langvarige helse- og omsorgstilbud

I arbeidet vårt ser vi at det ligger mye ansvar hos den utsatte for å komme i kontakt med rett helsetjeneste etter en voldtekt. Det er varierende kommunale tilbud og deres tilgjengelighet for utsatte av voldtekt. I noen kommuner får den utsatte innen kort tid kontakt med ulikt hjelpetilbud som "Livskrisehjelpen" eller kommunepsykologen, mens andre kommuner har få tilbud som for eksempel digitale kurs som oftest ikke er tilpasset den utsattes behov. Har den utsatte behov for behandling i spesialisthelsetjenesten kan ventetiden være svært lang.

Vi opplever ofte at den utsatte ønsker kontakt med oss inntil behandling spesialisthelsetjenesten starter. Dette er utfordrende situasjon da de kan risikere å bli uten tilbud om vi ikke følger de opp. Vi har ikke kapasitet eller mulighet til å yte helsehjelp. Blir de overlatt til seg selv uten tilbud mens de venter på tilbud er det fare for at de faller utenfor arbeid eller studier og de kan få en forverret helsetilstand. Det er behov for helsetilbud som er tilgjengelig for utsatte og at det er kort ventetid.

Økt tverretattlig samarbeid mellom ulike faginstanser vil gi utsatte et bedre tilbud og en enhetlig satsing fra politi og helsevesenets både kommunal og statlig.

4. Andre innspill

Informasjon og styrking av Støttesentrene

Vi opplever at kommunale og statlige helsetjenester ikke har tilstrekkelig informasjon om tilbudet til SKU. Vi bruker tid på utadventt virksomhet for å øke denne kunnskapen, men med regionale ulikheter og avstander og med begrenset kapasitet er det være vanskelig for oss å nå ut til alle tjenester med informasjon.

Det er ut fra vårt ståsted viktig at de som er i kontakt med en utsatt kjenner til muligheten for å kontakte oss. Dette er like viktig om det er noen i fra politiet som patrulje, etterforskere, ansatte i forebyggende enheter i politiet, sentralbord m. f. eller andre eksterne involverte som fastleger, helsestasjoner, spesialisthelsetjenester, skolerådgivere og andre. Vårt innspill er at det er viktig at SKU er kjent for alle instanser også internt i politiet slik at flest mulig utsatte får informasjon om tjenesten.

For å sikre at flest mulige utsatte får kontakt med SKU samt at det kan gis tett og langvarig oppfølging når det er behov, anser vi det som nødvendig at SKU styrkes både med kompetanse og bemanning.

Særlig sårbare personer.

Til slutt ønsker vi å gjøre oppmerksom på at SKU har svært lite kontakt med følgende målgruppe som ifølge prosjekt "TryggEst" anses som ekstra sårbare med hensyn til seksuelle overgrep og voldtekt:

- Personer i aktiv rus eller med tidligere kontakt til rus-miljø,
- Innvandrere og spesielt kulturer hvor det å beholde og beskytte ære til familien spiller en viktig rolle,
- Personer fra LHBTQ+ - miljø,
- Eldre personer,
- Personer med psykisk utviklingshemming,
- Menn som er blitt voldtatt av kvinner,
- Personer som er utsatt for mishandling i nære relasjoner (det er "lettere" å forklare seg om fysisk og psykisk vold).

Vi stiller oss både undrende til det og tenker at det kan være viktig å få mer kunnskap om hindrende faktorer for å kontakte politiet, men også mer kunnskap om gode strategier for å komme i kontakt med disse gruppene.

Forslag til tiltak: Kunnskap om overgrep til særlig sårbare personer og relevante fagpersoner. Sørge for at det gis informasjon om ulike instanser som kan bistå ved voldtekt til sårbare grupper og relevante faginstanser.

Både i forbindelse med dette, men også generelt sett ønsker vi avslutningsvis å nevne at måten politiet (patruljeansatte, etterforskere, påtalejurister m. f.) kommuniserer og behandler utsatte for voldtekt har mye å si om den utsatte velger å anmelde en voldtekt. Opplevelse av å bli behandlet med respekt, ærlighet og medmenneskelighet er en svært viktig faktor for de utsatte når de vurderer å anmelde en voldtekt. Jevnlige fokus på respektfull ivaretagelse av den utsatte i alle ledd i politiet er et viktig moment for å fremme at flere velger å anmelde en voldtekt.

Vi ønsker dere lykke til med arbeidet med utredningen.

Med vennlig hilsen

På vegne av Støttesentrene for Kriminalitetsutsatte

Hege Nasset, Christin Tirian, Elin Hamnes og Ingebjørg Hansen.

